

Отримано: 19 жовтня 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: o.m.botvinko-botiuk@nuwm.edu.ua

elina.koliada@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-131-134

Ботвінко-Ботюк О. М., Коляда Е. К. Відмінності в мовленнєвій поведінці американців й українців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 131–134.

УДК: 81'27-115(=161.2)(=111)

Ботвінко-Ботюк Олена Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
Національний університет водного господарства та природокористування
Коляда Еліна Калениківна,
кандидат філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІДМІННОСТІ В МОВЛЕННЄВІЙ ПОВЕДІНЦІ АМЕРИКАНЦІВ Й УКРАЇНЦІВ

У статті йдеться про відмінності в мовленнєвій поведінці американців й українців, а саме про повідомлення поганих новин, висловлення співчуття, поради, заборони й попередження. У мові, що є суспільним явищем, відбито особливості суспільної свідомості, культурні, психологічні та ціннісні орієнтири певного соціуму. Мовні конструкції накладають певний відбиток на повідомлявану інформацію. Вибір конструкції зумовлює характер світовідчуття мовця.

Провідними характеристиками американського лінгвокультурного простору є пряmlinіюність висловлення думок і схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ. Мовленнєві звички українців, які внаслідок радянських часів, навпаки, відбивають негативний спосіб мислення. Спадком радянських часів є велика кількість заперечних конструкцій. Люди з покоління в покоління повсякденно нашкоджувалися на низку обмежень та заборон, які поступово перетворилися в мовленнєві штампи. До того ж українській культурі, на відміну від американської, властива менша пряmlinіюність у спілкуванні. Наведені у статті приклади ілюструють необхідність адаптації перекладу до культурних норм іншої мови.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, американці, українці, співчуття, порада, заборона, заперечна конструкція, переклад.

Olena Botvinko-Botiuk,
PhD in Philology,
National University of Water and Environmental Engineering
Elena Koliada,
PhD in Philology, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

DIFFERENCES IN SPEECH BEHAVIOR OF AMERICANS AND UKRAINIANS

The article deals with the differences in the speech behavior of Americans and Ukrainians, namely the reporting of bad news, expressions of sympathy, advice, and prohibition. Language as a social phenomenon reflects the features of social consciousness, cultural, psychological, and value orientations of a particular society. Language constructions leave a certain imprint on the reported information. The choice of construction is predetermined by the nature of the speaker's worldview.

American behavior is predicated on the presentation of a positive image of the self to the outside world. The leading characteristics of the American linguocultural space are a straightforward expression of opinions and a tendency towards a positive assessment of all life phenomena. The speech habits of Ukrainians, inherited from Soviet times, on the contrary, reflect a negative way of thinking.

The hangover from the Soviet times is a large number of negative constructions. From generation to generation, people have faced a number of restrictions and prohibitions on a daily basis, which have gradually turned into speech clichés. In addition, the Ukrainian culture, in contrast to the American one, is characterized by less straightforwardness in communication. The examples given in the article illustrate the need to adapt the translation to the cultural norms of another language.

Key words: speech behavior, Americans, Ukrainians, sympathy, advice, prohibition, negative construction, translation.

Контрастні риси, які відрізняють англійську мову від української, виявляються насамперед у тому, що є основою християнської моралі та культури. Це – питання про співчуття до людей, які потрапили в біду, яке вирішується, починаючи зі ставлення до непримиренних для них повідомлень. В Америці погану новину завжди прагнуть повідомити якомога швидше, щоб людина відразу взялася за розв'язання своїх проблем. Наприклад, якщо потрібно звільнити підлеглого, то повідомляють його про це без зволікання, щоб він почав негайно шукати нову роботу. Так само раціонально діє типовий американець, коли погана новина стосується здоров'я. Лікар, знаючи, що пацієнту залишилося жити недовго, відкрито про це говорить. Він не робить з пацієнта жертву обставин, а долучає його до боротьби за власне здоров'я. Пацієнт розуміє, що потрібно розумно використати час – вибрати курс лікування й залагодити справи [1, с. 50].

Ставлення українців до поганих новин – повна протилежність. Повідомлення поганих новин – це емоційний виклик. До прикладу, коли керівник хоче звільнити підлеглого, він обдумує, коли і як йому сказати про своє рішення. Або ж, похваливши звістку про смерть родича, українці думають, кому сказати про це насамперед – батькам, дружині чи дітям покійного. Також непростим психоемоційним процесом є повідомлення хворому складного діагнозу. Лікар для пацієнта є носієм інформації, яка іноді неприємна, а інколи навіть шокує, поділяючи життя хворого на «до» та «після». Як правильно діяти в такій ситуації? Говорити чи не говорити хворому його діагноз – ось одвічне питання, яке хвилює медиків. Якщо діагноз смертельний, то зазвичай лікар в Україні вважає, що говорити про це хворому не варто. Інша справа – повідомити його рідних, а вони вже нехай приймають конкретне рішення. Рідні теж не завжди кажуть хворому про те, що на нього очікує [5].

В Україні співчуття до страждених і скривджених відіграло вирішальну роль у формуванні суспільної атмосфери упродовж століть. На долю українського народу випало чимало випробувань – революції, війни, голод, сталінські репресії

тощо. Американське ставлення до нещастя інших людей не настільки виразне. Для жителів США невдачі – щось коротко-строкове й минуше: *Better luck next time* («Не пощастило сьогодні, пощастить завтра»). Це стосується як роботи, так і особистого життя. Якщо звільнили з роботи, то що з того? Можна знайти іншу роботу – цікавішу й більш оплачувану. Розлучилися після невдалого шлюбу – це не трагедія. Прислів'я говорять, що другий шлюб кращий, ніж перший (*Marriage appears to be better the second time around*). Коротко кажучи, в Америці невдаха (*loser*) не викликає такого співчуття, як в Україні.

Співчуття трактують як вираження жалю й співпереживання людині, котра пережила несприятливу подію або стан [4]. Досить поширений спосіб вираження жалю полягає у відповідній оцінній характеристиці суб'єкта, який викликає своїми якостями чи поведінкою жаль. Зокрема, в українській мові про це почуття сигналізують у реченні атрибути *бідний, бідненький, біднесенький, бідолашний, нещасний, безталанний* та іменники атрибутивного характеру *бідолаха, бідаха, бідачисько*. Конструкції з такими лексемами передають виразний, сфокусований на конкретній особі жаль, тому вони є функціонально обмеженими емоційно-оцінною характеристикою суб'єктів [6].

Якщо американця потішати словами *You poor thing*, що є перекладом українських висловів *Бідненький!*, *Бідолаха!*, якими жаліслива людина втішає того, хто потрапив в біду, то така розрада може завдати удару його самолюбству. Жоден американець не хоче, щоб його вважали «бідненьким». Фраза *You poor thing* здатна принизити або розсердити американця, якщо за нею не йдуть слова підбадьорення: *You poor thing! But I'm sure you'll manage / come through this all right / be fine* («Упевнений, ти впораєшся з цим / все буде добре» тощо). Підбадьорення – це міст від зневіри та відчаю до руху вперед. Успіх породжує успіх (*Success breeds success*), а ниття немає ніякого сенсу [1, с. 51].

Лейтмотивом життєвої філософії пересічного американця є активність людини в побудові власної долі. На мовному рівні культ активного будівника власного життя проявляється в різному граматичному оформленні синонімічних англо-американських та українських прислів'їв про життя і людську долю. Особово-означені англійські речення контрастують з безособовими та пасивними конструкціями в їхніх українських відповідниках. Наприклад: *Chances rule men, and not men rule chances*. – *Не так сталося, як гадалося, а як судилося*. *Opportunity seldom knocks twice*. – *Лови рибу, як ловиться* [3, с. 178–179].

Мова і суспільство є взаємозалежними; у мові, що є суспільним явищем, відбиваються особливості суспільної свідомості, культурні, психологічні та ціннісні орієнтири певного соціуму [8, с. 18]. Кожна мовна конструкція накладає певний відбиток на повідомлювану інформацію. Вибір конструкції зумовлює характер світовідчуття мовця. Спадщина радянської доби відчувається у великій кількості заперечних конструкцій. Саме тоді в країні виник витончений бюрократичний жаргон, який стверджував систему вчинків і типів поведінки, за які карали або заохочували.

При тоталітарному радянському режимі, коли суспільство жило в страху, люди з покоління в покоління наштовхувалися повсякденно на низку обмежень і заборон, які поступово перетворилися в мовленнєві штампи. Як зауважує українська дослідниця В. Є. Приседська, в російській і українській мовах трапляється найбільша кількість категоричних заборон, що може бути пояснено специфікою ідеологічних і етичних норм відповідних суспільств, зокрема пережитками тоталітарної епохи [7]. Отож особливості мовленнєвої поведінки, про які йтиметься далі, не є звичками, притаманними українцям споконвіку, а радше – спадком радянських часів.

Американцям, які приїздили в СРСР, доволі часто доводилося чути слова «не можна» і «некультурно». Часте вживання заперечних конструкцій сприяло формуванню уявлень про представників Радянського Союзу як про впертих, агресивних і негативно налаштованих суб'єктів. Заперечні конструкції, а особливо ті, які виражали норми суспільної поведінки, були одним із найпоширеніших джерел непорозуміння у стосунках між СРСР і західним світом. Особливо дивувало американців слово «некультурно». У США за висловом «бути некультурним», що означає *someone who has bad manners*, стоять зовсім інші поняття. У США цілком культурно перебувати у верхньому одязі в таких громадських місцях, як театр, класти ноги на стіл, називати на ім'я малознайомих людей. Американці, зі свого боку, не розуміли, чому їх звинувачують у «некультурності» саме в СРСР, де пасажери штовхаються в переповненому метро, продавці хамлять покупцям, – хіба все це пристойно? [1, с. 52–53].

До заперечних висловів, що буквально означають заборону, належать «не слід», «не рекомендовано», «не треба». У роки радянського режиму такі наказові або, навпаки, заборонні вислови нерідко мали політичний сенс. Вони вживалися в тих випадках, коли порушення заборони загрожувало неприємними наслідками. Тепер ці вирази отримали новий сенс: «Робіть, як хочете, але результат непередбачуваний».

«Не слід», наприклад, може означати просто пораду або пересторогу. Українці полюбляють інколи давати поради, про які їх ніхто не просить. У США непрохана порада сприймається як демонстрація власної переваги та втручання в особистісний простір іншої людини. Як зазначає Т. Ворожко, навіть на Інтернет-форумах, де жінки розміщують питання для того, щоб інші матері поділилися з ними своїм досвідом, американки обережні [2].

Розглянемо приклади заперечних конструкцій та переклад їх англійською мовою, які наводить американська дослідниця Л. Віссон [1, с. 54–65]. Наприклад:

Не слід пити холодний сік після гарячого чаю – заболить горло.

Don't have / Don't drink / it's not a good idea to drink / You're taking a chance if you drink / cold juice after hot tea – you can / could get a sore throat.

Вам не слід обирати цю тему дисертації.

Неправильний варіант перекладу: *It's not recommended to choose this dissertation topic.*

Правильні варіанти перекладу: *I would (really) not advise you to / would not suggest that you / It wouldn't be a good idea for you to / choose this dissertation topic.*

Не рекомендовано багато їсти на голодний шлунок.

Неправильний варіант перекладу: *It's not recommended to eat a lot on an empty stomach.*

Правильні варіанти перекладу: *Stuffing yourself on an empty stomach is not a good idea / It's not a good idea to stuff yourself / eat a lot on an empty stomach.*

«Не треба» означає попередження / пораду / умовляння і має наказовий тон – *Do not do it!*. Наприклад:

Не треба давати шоколад дитині – вона його погано переносить.

Неправильний варіант перекладу: *It's not necessary to give to the child chocolate.*

Правильні варіанти перекладу: *Don't give the child any chocolate / a piece of chocolate / That child shouldn't eat chocolate / He has trouble digesting it / He doesn't digest it properly.*

Не треба кожен день говорити мені, що тобі потрібні гроші!

Правильні варіанти перекладу: *Stop / Quit / There's no point in / You don't have to keep / telling me every day that you need money!*

Як бачимо, українські безособові конструкції, що передають вмовляння, часто перекладають англійською або наказовим способом *Do not do it*, або за допомогою займенникового підмета.

Англомовному українцеві доводиться перебудовувати українські заперечні конструкції. Наприклад, якщо буквально перекласти англійською мовою фразу «Тут переходити вулицю не можна», як *It's not possible to cross the street here*, то вона звучатиме абсурдно: адже фізично перейти вулицю в зазначеному місці можна. Однак сенс цієї фрази в тому, що перехід заборонено саме «тут». Крім того, з погляду англійської граматики та стилістики було б неправильно сказати *It's not permitted* або *It's forbidden*. Сказати можна *You can't cross the street here / There's no pedestrian crossing here / You can't get across here*.

Внаслідок того, що носії англійської мови, які мислять позитивно, вважають за краще вживати стверджувальні конструкції, а українці – заперечні, то ці останні при дослівному перекладі звучать незграбно. Крім того, як підкреслює О. Ю. Дубенко, українські аналоги американських стереотипних розмовних фраз звучать дещо негативніше [3, с. 180]. Наприклад:

Не зникай!

Неправильний варіант перекладу: *Do not disappear!*

Правильний варіант перекладу: *Stay in touch!*

Не хворійте більше.

Неправильний варіант перекладу: *Don't be sick again.*

Правильний варіант перекладу: *Stay well.*

Не падай духом / Не сумуй / Не вішай носа.

Неправильний варіант перекладу: *Do not be in despair / sad.*

Правильні варіанти перекладу: *Cheer up / Chin up (розм.) / Hang in there!*

В українських реченнях із заперечними конструкціями можуть використовуватися дві-три заперечні частки, а в англійських – одна, що призводить до помилок при перекладі. Хоча подвійні заперечення можуть перекладатися на англійську також запереченням, англійська фраза зазвичай обходиться без нього. Наприклад:

Не можна не бачити складності цієї проблеми.

Неправильний варіант перекладу: *It is not possible not to see the complexity of the problem.*

Правильні варіанти перекладу: *The complexity of the problem should not be overlooked / ignored / We cannot fail to see / ignore the complexity of the problem / The complexity of this problem must be taken into account / We must deal with / face / come to grips with / tackle the complexity / the difficulties of this problem.*

Ми не можемо не звертати уваги на це питання.

Неправильний варіант перекладу: *We cannot not pay attention to this question.*

Правильні варіанти перекладу: *We must / should / are called on to / It is our duty to / pay attention to / focus on / this issue / question.*

Наведені вище правильні варіанти перекладів свідчать про таку рису американського менталітету, як схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ. Позитивний спосіб мислення має визначені мовні форми у багатьох стилістичних регістрах [3, с. 179].

Слід наголосити на тому, що дослівний переклад потрібно застосовувати дуже обережно. Наприклад, таким українським словам «неприємність» і «неприємний» не завжди відповідають англійські *unpleasantry* і *unpleasant*. Якщо у когось неприємності, то це *problems* або *trouble*. Речення «У нього на роботі зараз великі неприємності» краще перекласти як *He's got a lot of problems / He's in real trouble right now at work*.

Ось ще кілька прикладів:

Звичайно, це неприємний момент, його доведеться врахувати.

Неправильний варіант перекладу: *This is an unpleasant moment. which we will have to take into account.*

Правильні варіанти перекладу: *This is a difficulty / problem / annoyance / irritant which we will have to take into account / with which we will have to cope / contend / which we will have to face.*

Для нього ці факти виявилися вельми неприємними.

Англійською краще сказати: *These facts / events / things were highly embarrassing for him / put him in a very uncomfortable / awkward position, ніж These facts turned out to be very unpleasant for him.*

Спад цін на ці акції – неприємний момент для нашої фірми.

Неправильний варіант: *The fall of the prices on these stocks is in unpleasant moment for our firm.*

Правильний варіант перекладу: *The decline / drop in the prices of these stocks is causing problems / difficulties / is a negative factor for our firm.*

Принадгідно зазначимо, що слова «проблема» і *problem* не є точними відповідниками. У певному контексті слово «проблема» можна перекласти як *issue, question, subject, topic, agenda item, point*. Щодо слова *problem*, то воно для англомовного співрозмовника означає питання, з якого є серйозні розбіжності в позиціях сторін або яке складно вирішити.

Крім зазначених труднощів, можуть виникати проблеми при перекладі багатозначних слів з української мови на англійську. Зокрема ретельного пошуку смислового відповідника в контексті двох культур вимагає українське слово «нічого», яке може мати такі значення, як «непоганий; такий, як треба», «непогано» [9]. Наприклад:

– Яка сьогодні погода? – Погода нічого.

Неправильний варіант перекладу: *The weather today is nothing.*

Правильні варіанти перекладу: *The weather today is OK / quite all right.*

– Як вона тобі? – Нічого, приємна жінка.

– *How did you like her?*

Правильні варіанти перекладу: *She's OK / nice / a pleasant lady / woman.*

Нічого подібного.

Правильні варіанти перекладу: *Nothing of the sort / No, nothing like that / No, I meant something quite different.*

– Пробачте я запізнився. – Нічого страшного.

Правильні варіанти перекладу: *Never mind / It doesn't matter / Don't worry / Don't give it another thought (розм.) / Forget about it!*

З нічого робити він став читати детективний роман.

Неправильний варіант перекладу: *Out of doing nothing, he started to read the detective novel.*

Правильні варіанти перекладу: *Out of boredom / Since he had nothing else to do / he started reading the detective novel.*

Нічого гріха тайти, годинник зупинився.

Неправильний варіант перекладу: *There is / It is no sin to hide / my clock stopped.*

Правильні варіанти перекладу: *To tell the truth / to be frank / I must admit that / my watch stopped.*

Розглянемо ще переклад слова «незручний», яке згідно зі «Словником української мови» (1970–1980) має такі значення:

1) погано пристосований для користування ним, перебування в ньому і т. ін.; позбавлений зручності; 2) який робиться не тоді, коли треба, не відповідає обставинам; 3) позбавлений вправності, спритності і т. ін.; незграбний; 4) який не підходить для чого-небудь, не задовольняє когось. Англійською це слово перекладають як *uncomfortable* або *inconvenient*.

Перший прикметник має значення «незручний фізично, незатишний» (*uncomfortable chair, uncomfortable clothes, uncomfortable house*), тоді як другий прикметник означає «такий, що не відповідає певним потребам чи цілям» (*inconvenient place, inconvenient time, inconvenient train*). Коли прикметник «незручний» вживається в буквальному сенсі, тобто йдеться про щось погано пристосоване або фізично незручне, то ніяких особливих проблем при перекладі зазвичай не виникає. Наприклад, речення «*Він живе в будинку, розташованому далеко від метро. Це так незручно*» можна перекласти як *His house is far from the subway. That's really / very inconvenient.*

Однак, якщо перекладати речення «*Незручно телефонувати Смирновим після десятої вечора – вони дуже рано лягають спати*», то тут слову «незручно» не відповідає англійське *inconvenient*. Правильні варіанти перекладу: *Please don't call the Smirnovs / I wouldn't call the Smirnovs / after ten since they usually go to bed early.* Аналогічно фразу «*Мені незручно телефонувати твоєму приятелю*» краще перекласти як *I feel awkward / I don't feel comfortable / quite right / about calling your friend / I'm not sure it's right for me to call your friend*, ніж як *It's inconvenient / not convenient for me to call your friend.*

Якщо на питання «*Чи можна зайти до пана Смирнова завтра о десятій годині?*» відповісти «*Це незручно*», то англійською це буде: *That's not a very good time* або *That's a bad time for him*, тобто треба домовитися про зустріч на інший час. Якщо сказати *That's inconvenient*, то американець, швидше за все, зрозуміє, що зайти до пана Смирнова взагалі неможливо.

Окрім мовних огрехів, доволі часто трапляються культурологічні помилки. Те, що українцеві здається «незручним», для американця – стиль життя. Звідси нерідко виникають конфлікти. Наприклад, якщо на прохання американець дає телефон свого колеги, то слід відразу ж зателефонувати – інакше американець і його приятель вирішать, що їх потурбували без особливої потреби. Почувши «*Мені незручно йому телефонувати*», американець буде незадоволений, адже його час витрачено даремно. Той, хто шукає роботу або має потребу в якійсь послугі, повинен телефонувати сам, ніхто, крім нього, не зобов'язаний цим займатися. До того ж телефоном цілком «зручно» і «прийнято» перераховувати свої чесноти й переваги [1, с. 61].

Прямолінійність висловлення думок і схильність до позитивної оцінки всіх життєвих явищ – провідні характеристики американського лінгвокультурного простору. Мовленнєві звички українців, які є спадком радянських часів, навпаки, стверджують негативний спосіб мислення. Крім того, українській культурі порівняно з американською властива менша прямолінійність у спілкуванні.

Література:

1. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур. Москва : Р. Валент, 2007. 192 с.
2. Ворожко Т. Українські звички, які шкодять дружбі та кар'єрі в США. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainian-habits-in-us-/3963392.html>
3. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. Вінниця : Нова Книга, 2005. 224 с.
4. Кузнецова А. А. Иллокутивные типы вербального проявления эмпатии : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Уфа, 2010. 25 с.
5. Литвенюк О. Фатальный диагноз – хворий має право знати. URL : <https://vn.20minut.ua/Zdorovya/fatalniy-diagnoz---hvoriy-mae-pravo-znati-66705.html>
6. Озарко І. І. Лексико-граматична вербалізація жалю в сучасній українській мові. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXI. С. 620–626. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/16712/78-Ozarko.pdf?sequence=1>
7. Приседська В. Є. Публічні оголошення-заборони в англійській, німецькій, українській і російській мовах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2006. Вип. 28. С. 189–192. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/1865/1/2.pdf>
8. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму ; передм. Л. Т. Масенко. Київ : ТОВ «Видавництво “КЛЮ”», 2018. 232 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. URL : <http://sum.in.ua/>